

ПРАВОВОЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИСЯЖНИХ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Дяченко С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України,
адвокат
ORCID ID: 0000-0002-0104-2769

Мельник Т. Р.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID ID:

Стаття присвячена пошуку способів вдосконалення інституту присяжних у цивільному судочинстві України за допомогою аналізу вітчизняного законодавства та прогресивного іноземного у цій сфері. Розкритий досвід функціонування присяжних у судочинстві зарубіжних країн відповідно до його основних моделей у світовій юридичній практиці. Було проаналізоване законодавче регулювання цієї сфери, вказані фундаментальні нормативно-правові акти та виділені способи удосконалення інституту в Україні.

Було зазначено, що український суд присяжних має свої особливості, а саме в нашому законодавстві чітко прописані вимоги та гарантії щодо тих осіб, які реалізують повноваження присяжного, до основних вимог належить: наявність статусу громадянина України, досягнення тридцятирічного віку, постійне проживання на території, де поширюється юрисдикція певного окружного суду.

Також у роботі було визначено: у світі існують певні моделі суду присяжних, а саме європейська – змішана та англо-американська – класична. Окрема увага приділяється таким країнам, як США, Англія та Уельс, відбувається їх правове порівняння з Україною.

Було проаналізоване не тільки чинне вітчизняне й закордонне законодавство, а і практика з питань функціонування присяжних у суді. Розглянуті думки науковців щодо теми та визначено розбіжності у їх твердженнях, одні вчені наголошують на важливому значенні інституту у правовій системі нашої країни, інші нехтують його результативністю, якістю та необхідністю.

У роботі висвітлена думка щодо існування великої відмінності української моделі інституту присяжних від англо-американської.

Присвячена велика увага необхідності запровадження механізму регулювання спрощеного порядку, за допомогою якого залучатимуть громадян до участі у правосудді, будуть формувати список присяжних; розглянутий спосіб забезпечення своєчасного судового розгляду, реалізувати це пропонують завдяки можливості вибуття присяжних з розгляду справи; пропонуються внесення змін до кількості присяжних на судовому засіданні та до бюджетна програми з реалізації правосуддя, яка на даний час не покриває усіх витрат.

Ключові слова: присяжні, інститут присяжних, суд присяжних, цивільне судочинство.

Постановка проблеми. У нашій державі, як відомо, досі триває процес формування громадського суспільства, де громадські права людей регулюються законами України та міжнародними нормативно-правовими актами. Незалежність у судовій владі – це прояв громадянської спільноти, де суд являє собою не складову частину системи державного управління, а є незалежним посередником між суспільством та владою, а це встановлюється завдяки безпосередній участі громадськості в діяльності, організації судової влади. Державі необхідно за допомогою судів забезпечувати законність серед суспільства, дотримання положень законів України.

У міжнародних нормах не говориться про обов'язковий суд присяжних, наявність такого інституту – це внутрішнє питання кожної країни, але зазначається про справедливий, неупереджений, незалежний суд, який діє на основі законів.

Основний закон нашої країни однозначно не регламентує діяльність інституту присяжних, положення щодо нього розміщені в Законі України «Про судоустрій та статус суддів».

Актуальність дослідження обумовлюється тим, що окреме провадження у цивільному судочинстві є досить важливою формою, що має за мету встановлення деяких юридичних фактів, ця процедура регламентується лише завдяки розділу IV Цивільно-процесуального кодексу України та вищезазначеного нормативно-правового акта, де відсутнє чітке урегулювання їх діяльності, воно не охоплює всієї повноти інституту. Нормативно врегулювати діяльність присяжних є важливим завданням, адже вони є інструментарієм у виконанні положень Головного закону України, що гарантує безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тему правового регулювання діяльності присяжних у цивільному процесі останнім часом досліджувалась національними та зарубіжні вченими, до яких можна віднести: С.О. Іваницького, В.М. Коваль, О.В. Колісник, В.В. Комарова, І.Є. Марочкіна, Л.М. Москвич, І.О. Русанову, О.О. Сидорчук, В.П. Тихого, С.Я. Фурсу тощо.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці В.М. Тертишник, Н.С. Солнишкіна, І.В. Федоров та інші.

Мета даної роботи полягає в пошуках способів вдосконалення інституту присяжних у цивільному судочинстві за допомогою аналізу вітчизняного законодавства та іноземного у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Справедливим судовим розглядом вважається поняття, що увібрало в себе взаємопов'язані елементи, воно закріплене не тільки в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], в якому вказано й про невід'ємні гарантії європейських стандартів правосуддя – основоположні засади верховенства права, права особи на судовий захист тощо [2], а й у великій кількості інших міжнародних актів, до прикладу наведемо кілька з них: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. тощо. Але фундаментальними положеннями є саме ті, що вказані у ч. 1 ст. зазначеної нами вище Конвенції [1; 3].

Говорячи про вітчизняне законодавство, можна вказати, що одним із інструментів додержання справедливого судового розгляду має бути інститут присяжних. Лише кілька років назад в українському судочинстві термін «присяжні» навіть не існував, а використовувалось поняття «народні засідателі», 11 березня 2017 року набув чинності Закон від 09.02.17 р. № 1847-VIII «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ за участю присяжних», яким було введено у цивільний процес заміну вищевказаних термінів [4]. Присяжні повинні притримуватись принципів цивільного процесуального права, наприклад, засади законності, відповідно до якої обов'язком суду та всіх учасників процесу є дотримання норм матеріального, процесуального права задля поставленої мети [5].

Відповідно до статті 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є особа, яка відповідає вимогам вітчизняного законодавства, за власною згодою залучається до вирішення різноманітних справ із суддею або є залученою до здійснення правосуддя [6].

У ст. 124 Головного закону України зазначається, що народ нашої держави активно бере участь у реалізації правосуддя за допомогою присяжних [7]. Вказана норма знайшла своє місце і у ч. 4 ст. 293 Цивільно-процесуального кодексу нашої держави, який встановлює точний список справ окремого провадження із присутністю присяжних. Відсутніми є норми у цивільному законодавстві, які б точно описували діяльність та статус присяжних у судочинстві. Наразі регламентація відбувається через ч. 2 ст. 34 Цивільного процесуального кодексу нашої держави, де зазначається, що присяжні, які здійснюють правосуддя, можуть користуватися всіма правами, які є в судді [8].

Але є чітко встановленими вимоги щодо тих осіб, які, на думку законодавця, можуть мати повноваження присяжного, а саме особа зі статусом громадянина України, якій є тридцять років, вона проживає на постійній основі на території, де поширюється юрисдикція певного окружного суду (районного, міжрайонного тощо). Також законодавство дає перелік тих осіб, які не можуть включатися до списків присяжних громадян: особи із обмеженою дієздатністю або зовсім недієздатні, особи, що досягли віку шістдесят п'ять років, народні депутати, судді, прокурори та інші представники державних служб, особи, що не володіють українською мовою тощо [6].

Український суд присяжних має свої особливі ознаки, вітчизняне законодавство, а саме частина перша статті 68 ЗУ № 1402 вказує, що присяжним за час виконання поставлених перед ними обов'язків у суді здійснюється виплата винагороди, яка встановлюється, враховуючи посадовий оклад судді місцевого суду з урахуванням часу, який було відпрацьовано в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією нашої держави; за час, протягом якого присяжні виконують свої обов'язки, за місцем їх основної роботи зберігаються гарантії та пільги. Також важливим є те, що присяжним відшкодовують витрати на проїзд, найм житла, виплачуються добові [6]. Зі слів осіб, які виконували функції присяжних, розмір компенсації складає кілька десятків гривень [9]. Очевидним є для нас й те, що бюджетна програма зі здійснення правосуддя територіальними

управліннями зазначеної нами вище адміністрації не враховує всі витрати, які несуть присяжні під час розгляду відповідних справ.

Досить цікавою є практика з питань функціонування присяжних у суді, так, наприклад, у постанові Львівського апеляційного суду від 18.08.2020 № 447/2283/19 було визначено, що присяжні, які виконують свої обов'язки у суді, не є частиною зайнятого населення, яке вказане у частині першій статті 4 Закону №5067, адже аналіз Закону №1402 говорить нам про те, що виконання роботи присяжного у суді є обов'язком громадянина, залученого до здійснення правосуддя [10]. Доречно до цього прикладу буде розглянути частину першу статті 119 Кодексу законів про працю України, де вказано, що під час виконання державних, громадських обов'язків, якщо вони здійснюються у робочий час, за працівниками зберігається їхнє місце роботи, посада, а також середній заробіток. Час, коли присяжні виконують обов'язки у суді, зараховують до усіх видів трудового стажу [11]. Гарантії незалежності та недоторканності суддів поширюються й на присяжних. За доречними клопотаннями присяжних заходи безпеки щодо них можуть уживатися і після закінчення виконання функцій у суді [6].

Додамо також, що частиною другою статті 34 Цивільно-процесуального кодексу України встановлено, що у випадках, які вказані у законодавстві, у судах першої інстанції розглядають цивільні справи колегією у складі: один суддя, два присяжних, які здійснюючи правосуддя мають усі права судді [8]. До прикладу наведемо практику застосування вказаних вище норм. Так, у постанові Запорізького Апеляційного суду від 21.10.2020 № 333/4233/20 визначено випадок, коли суддя Каретник Ю.М. не мала права розглядати дану справу разом із присяжним ОСОБА_1 як учасником справи, а мала направити її до Запорізького апеляційного суду для визначення належної підсудності.

Вирішуючи дану справу по суті, був порушений встановлений порядок визначення підсудності справи у цивільному процесі за участі присяжного, який під час виконання своїх повноважень має права та обов'язки судді у складі суду по окремим категоріям справ, саме це призвело до того, що її розгляд відбувався неповноважним складом суду [12].

Думки науковців щодо інституту присяжних загалом, його регламентації є досить різними, одні зазначають його важливе значення у правовій системі нашої країни, інші нехтують його результативністю, якістю та необхідністю. Учений О.Ф. Коні вважає, що зразком безкорисливості у праці та усвідомленості в своїй моральній відповідальності перед суспільством є присяжні, які розглядають справи з погляду життєвої правди [13, с. 54].

А науковець В. Федоров у своїх роботах вказує, що впровадження цього інституту в реаліях сучасної України – це лише декларативне бажання органів державної влади та їх посадових осіб показати прагнення до європейських стандартів правової системи [14]. Його думка має раціональний характер, адже суд присяжних у нашій державі навряд чи можна визнати результативним, він не має чіткого законодавчого підґрунтя.

Також існують й інші недоліки, яких потрібно позбутись задля забезпечення ефективної діяльності у судовому процесі присяжних. Найголовнішим пунктом є професійний відбір членів суду присяжних. У вітчизняному законодавстві для того, щоб здійснювати їх повноваження, не обов'язково мати юридичну освіту, реалізувати правосуддя може особа, що погано розбирається у юриспруденції. Вчений В.М. Тертишник стверджує, що пропонувати особам, які неосвічені у юриспруденції, виносити висновки щодо юридичних проблем по суті – означає принижувати ідею суду присяжних [15, с. 223].

Під час дослідження правового регулювання діяльності присяжних у цивільному судочинстві особливої уваги потребує прогресивний досвід іноземних країн, адже на основі нього можна прийти до висновків щодо відмінностей та ймовірних позитивних шляхів удосконалення інституту присяжних в нашій державі.

Так буде доцільно зазначити, що у світі існує дві моделі суду присяжних, а саме європейська – змішана; англо-американська – класична. Принцип класичної полягає в тому, що присяжні самостійно приймають рішення, без судді. Змішана модель проявляється в тому, що присяжні спочатку займаються дослідженням матеріалів справи, а потім ухвалюють рішення разом із суддею.

Візьмемо до прикладу США, Конституція якої встановлює, що усі судові процеси мають проводитись за участі присяжних. Дане положення було розширене поправкою VI до Конституції США, відповідно до якої при будь-якому переслідуванні обвинувачена особа має право на терміновий суд незалежний присяжних того штату, де був вчинений злочин, та поправкою VII, що вказує на можливість застосовувати суд присяжних у цивільних справах.

У США ці суди мають певну класифікацію: велике журі (кримінальні справи), мале журі (кримінальні справи) та суд присяжних у цивільних справах – в усіх позовних провадженнях, що засновані на загальному праві, де сума позову більша ніж 20 доларів, існує право на суд присяжних. Ні один факт, розглянутий присяжними, ніяким чином не буде переглянуто будь-яким судом США інакше, ніж відповідно до положень загального права.

Присяжним у США роботу оплачують, 40 доларів на день. Якщо суд займає більше ніж десять днів, то присяжні одержують платню, яка складає 50 доларів. Присяжним у США, як і в Україні, відшкодовують транспортні витрати. Вони одержують грошову допомогу, яка сплачується за їхнє харчування, проживання [16].

Для досконалого аналізу проведемо дослідження країн Англії та Уельсу з відповідного питання. У цих державах суд присяжних розглядають як основну частину правової системи, але конституційне місце інституту журі в Англії та Уельсі є уразливою частиною через неписану конституцію. Їх діяльність регулюють за допомогою Закону про журі 1974 року з поправками у 2017 році [17]. Суд присяжних в Англії та Уельсі застосовується у справах як цивільних, так і кримінальних.

Зазначимо, що суд зовсім не виплачує заробітну плату присяжним, але останні мають право вимагати компенсацію щодо витрат на проживання, харчування, транспортування. Є ряд прав, гарантій та обов'язків, які мають присяжні під час судового процесу, до прикладу: явка в суді у точно визначений час – обов'язкова; під час судового засідання присяжні можуть робити записи, але розголошення різноманітної інформації, яка стосується справи є забороненою дією; після того як журі склали присягу, вони мають право займати виключно спеціально підготовані для них місця у залі; присяжні ознайомлюються із обов'язком зберігати таємницю судового процесу на початку кожного судового процесу.

Встановлюється й відповідальність за порушення обов'язкових положень. Наприклад, в Англії особа, що з певним наміром розкриває інформацію про висловлені заяви, думки, аргументи, що подані журі в процесі їх розгляду, несе відповідальність у вигляді штрафу або тюремного ув'язнення строком до двох років. Явка присяжних у суді є їх обов'язком, ігнорувати суд без наперед зробленого повідомлення про це карається у вигляді штрафу – 1000 фунтів стерлінгів. Якщо порівнювати ці положення з нормами США, то там ці особи повинні сумлінно реалізовувати свої обов'язки та відвідувати судові засідання. Пропуск судового розгляду не є порушенням, але тільки якщо це трапилось один раз. Особа, яка пропустила розгляд у суді, лише розміщується у певній базі та викликається в інший раз. Але зазначмо, що свідоме ігнорування присяжними своїх обов'язків без пояснень призводить до відповідних покарань, що включатимуть у себе штраф або тюремне ув'язнення [16].

У США захищають присяжних за допомогою деяких заборон та гарантій: заборона фотографувати присяжних і публікувати їхні імена та адресу; в деяких справах з метою уникнення тисків присяжних ізолюють в окремі готелі; різноманітні тиски, підкупи присяжних – це кримінальна відповідальність тощо.

Коли ми аналізуємо країни світу і визначаємо найкращу модель, досвід який можна було б скопіювати в Україні, то приходимо до думки, що копіювати повністю жоден досвід не потрібно. Інститут присяжних у класичній моделі – в державах світу може відрізнятись. Навіть у США майже в кожному штаті існують свої відмінності та характерні риси. Тобто в кожній територіальній одиниці США є розбіжності, але сенс залишається один й той самий. Також доречно зазначити, що присяжні у Сполучених штатах вирішують величезну кількість цивільних спорів, але Великій Британії це не властиво, юрисдикція зазначеного суду є доволі обмеженою.

Існує велика відмінність української моделі інституту присяжних від англо-американської, а полягає вона в тому, що вітчизняні присяжні не мають права приймати рішення самостійно, а тільки разом із професійними суддями. Це стосується усіх пов'язаних із судовим процесом питань. Вони не є абсолютно незалежними, а рішення часто виносять самі судді.

На нашу думку, інститут присяжних в Україні має ґрунтуватись на досконалій та чіткій правовій базі, адже без цього основного елементу їхня діяльність буде плаваючою та нерезультативною. Ми пропонуємо удосконалити українське законодавство у цій сфері та прийняти низку нормативно-правових актів які б регулювали питання:

- щодо вдосконалення певного порядку, за допомогою якого залучатимуть громадян до участі у правосудді, формуватимуть список присяжних у спрощеному порядку, затверджуючи список присяжних шляхом виключення місцевих рад і виключення положень, які встановлювали потребу отримання попередньої згоди осіб на включення їх до списку присяжних;

- своєчасності судового розгляду і можливості вибуття присяжних з розгляду справи. Унаслідок чого відбувалась би заміна присяжного, якого так само слід викликати до суду. У кримінальному процесі дане явище передбачене, відбувається це за призначення запасних осіб, що перебувають на визначених місцях під часу засідання, до ухвалення вироку вони можуть займати місце в списку основних присяжних у разі, якщо хтось з основних присяжних не може продовжувати участь у судовому засіданні. Це допоможе не переривати судовий розгляд і дозволить не розпочинати довготривалий судовий процес;

- оплати, бюджетна програма з реалізації правосуддя повинна враховувати абсолютно усі витрати, які несуть присяжні під час розгляду справ;

- кількості присяжних під час судового засідання, пропонуємо 12 осіб, яких необхідно буде розділити на дві окремі колегії.

Висновки. Отже, на основі викладеного можна стверджувати, що під час розгляду зарубіжного законодавства необхідно урахувати як позитивні, так і негативні ознаки функціонування даного інституту, перш ніж переймати досвід у вітчизняну судову систему. У результаті проведеного нами дослідження ми вбачаємо потребу у чіткому законодавчому регулюванні даного інституту, необхідно встановити норми, за яких не виникатиме колізій та розбіжностей із національним законодавством загалом.

У своїй роботі, проаналізувавши досвід зарубіжних країн, ми запропонували деякі новації до нашого законодавства щодо того, як мають формуватися списки присяжних, які зміни необхідно ввести для забезпечення своєчасного розгляду справ, а також щодо бюджетної програми з реалізації правосуддя присяжними, адже перелічене є досить важливими елементами у цивільному судочинстві.

Dychenko S., Melnyk T. Legal regulation of the activity of jurors in civil proceedings

The article is devoted to the search for ways to improve the institution of jurors in civil proceedings in Ukraine, through the analysis of domestic legislation and progressive foreign in this area. The experience of functioning of juries in the proceedings of foreign countries is revealed, according to its basic models in world legal practice. The legislative regulation of this sphere was analyzed, the fundamental normative legal acts were indicated and the ways of improving the institute in Ukraine were singled out.

It was noted that the Ukrainian jury has its own characteristics, namely our legislation clearly spelled out the requirements and guarantees for those who exercise the powers of a jury, the main requirements include: the status of a citizen of Ukraine, reaching thirty years of age, permanent residence in the jurisdiction of a particular district court extends.

The paper also identified the following: there are certain models of jury trial in the world, namely European – mixed and Anglo-American – classical. Particular attention is paid to countries such as the United States, Britain and Wales, there is a legal comparison with Ukraine.

Not only the current domestic and foreign legislation was analyzed, but also the practice of jurors in court. The considered opinions of scientists on the topic and identified differences in their statements, some scholars emphasize the importance of the institution in the legal system of our country, others neglect its effectiveness, quality and necessity.

The paper highlights the idea that there is a big difference between the Ukrainian model of the jury and the Anglo-American one.

Much attention is paid to the need to introduce a mechanism for regulating the simplified procedure by which to involve citizens in justice, will form a list of jurors; considered a way to ensure timely trial, to offer this is proposed through the possibility of withdrawal of the jury from the case; it is proposed to amend the number of jurors at the hearing and the budget program for the administration of justice, which currently does not cover all costs.

Key words: jurors, jury institute, jury trial, civil proceedings.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004 (дата звернення: 15.04.2021).
2. Марчак А.Т., Дяченко С.В. Єдині підходи до стандартів цивільного процесу в Європі та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. URL: http://lsei.org.ua/1_2021/23.pdf (дата звернення: 20.04.2021)
3. Ірина Кондраненкова, Анастасія Полякова, Сергій Дяченко. Принцип публічності судового розгляду як основа права на справедливий суд в цивільному судочинстві *Міжнародний електронний науковий журнал*. 2019. № 12. URL: <https://nauka-online.com/publications/yurisprudentsiya/2019/12/printsip-publichnosti-sudebnogo-razbiratelstva-kak-osnova-prava-na-spravedlivyj-sud-v-grazhdanskom-protseste/> (дата звернення: 15.04.2021).
4. Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ за участю присяжних» 1847-VIII, від 09.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1847-19#Text> (дата звернення: 16.04.2021).
5. Дяченко С.В., Рябченко Ю.Ю., Самілик Л.О. Цивільний процес України : практикум. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 312 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 70). URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5861/1/6106_IR.pdf (дата звернення: 15.04.2021).

6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06 2016 р. № 14021-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (дата звернення: 15.04.2021).
7. Конституція України від 28.06.1996 р.: станом на 04.04.2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 1-рп. 2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.04.2021).
8. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.04.2021).
9. Як працює суд присяжних в Україні. Сьогодні: веб-сайт. URL: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sudprisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>. (дата звернення: 15.04.2021).
10. Постанова апеляційного суду від 18.08.2020 р. № 447/2283/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91903600> (дата звернення: 10.04.2021).
11. Кодекс законів про працю України від 23.07.1996 р.: станом на 27.02.2021 р. № 322-08 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed20210227#Text> (дата звернення: 10.04.2021).
12. Постанова апеляційного суду від 21.10.2020 р. № 333/4233/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92401129> (дата звернення: 10.04.2021).
13. Кони А.Ф. Судебная реформа и суд присяжных. Москва : Юрид. Лит, 1967. 420 с.
14. Федеров І.В. Щодо подальшого удосконалення суду присяжних в Україні з урахуванням світового досвіду . *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип.25. С. 250–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2019_25_108 (дата звернення: 10.04.2021).
15. Тертишник В.М., Солнишківа Н.С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства . *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_49 (дата звернення: 15.04.2021).
16. Types of Juries. United States Courts. URL: <http://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/types-juries>. (дата звернення: 10.04.2021).
17. Juries Act 1974. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/23/contents> (дата звернення: 19.04.2021).